

Talen als reddingsboei voor migranten tijdens de Nederlandse Opstand (c. 1550-1620)

ALISA VAN DE HAAR

Adriaen Saravia (Hadrian à Saravia) was een Franciscaner monnik in Saint-Omer, tot hij rond 1557 het katholieke geloof verruilde voor het opkomende gereformeerde gedachtengoed.¹ Als afvallige monnik riskeerde hij vervolging in de Nederlanden en het is dan ook niet verwonderlijk dat Saravia zich in 1561 aansloot bij de Nederlandse gereformeerde gemeente in Londen. Nu hij niet langer in het klooster verbleef moest hij een manier vinden om de kost te verdienen. Dat bleek geen lastige opgave te zijn, want Saravia's talenkennis werd zeer gewaardeerd in zijn gastland. Hij kende in ieder geval Frans, Nederlands en Latijn en hoogstwaarschijnlijk ook Grieks en Hebreeuws. Met deze talige reddingsboei wist hij de rest van zijn leven rond te komen: Saravia werd meermaals aangesteld als schoolmeester, geroemd omdat in zijn kostschool uitsluitend Frans mocht worden gesproken.² Uiteindelijk werd hij zelfs aangesteld als een van de vertalers van de officiële King James versie van de Bijbel.³

Saravia is slechts één van de vele duizenden mensen die in de tweede helft van de zestiende eeuw huis en haard in de Zuidelijke Nederlanden verlieten om zich elders te vestigen vanwege religieuze of economische redenen gelieerd aan de Nederlandse Opstand. De meesten van hen kozen voor Engeland, Duitsland of de Noordelijke Nederlanden en moesten daar op professioneel en sociaal gebied een nieuw leven opbouwen. In een project dat gefinancierd wordt door de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek zal ik de komende jaren onderzoeken welke talige strategieën deze migranten benutten in hun nieuwe verblijfplaats.⁴ Saravia is namelijk lang niet de enige die zijn talenkennis op slimme wijze wist in te

¹ Over het leven van Saravia, zie met name: W. Nijenhuis, *Adrianus Saravia (ca. 1532-1613). Dutch Calvinist, first reformed defender of the English Episcopal Church Order on the basis of the *Ius Divinum**, Leiden 1980

² *Ibidem*, 35.

³ *Ibidem*, 147-149.

⁴ Het project, dat van 2022 tot 2026 loopt aan de Universiteit Leiden, is getiteld *Languages as Lifelines: The Multilingual Coping Strategies of Refugees from the Early Modern Low Countries* en draagt projectnummer VI.Veni.211F.017.

zetten tijdens zijn verblijf in het buitenland. Nederlanders stonden bovendien bekend om hun meertaligheid, en die reputatie kwam goed van pas als men zonder inkomstenbron in een vreemd land was. Het is veelzeggend dat Luther een spreekwoord zou hebben aangehaald met de strekking dat je een Vlaming slechts in een zak door Italië of Frankrijk zou hoeven te dragen om hem de taal te leren.⁵

Veel migranten die van oorsprong uit de Zuidelijke Nederlanden kwamen spraken het Frans als eerste of tweede taal, en zoals de casus van Saravia al laat zien werd die kennis elders zeer gewaardeerd. Om het in de termen van de Franse filosoof Pierre Bourdieu uit te drukken: op de talige markt van vroegmodern Engeland, Duitsland en de Noordelijke Nederlanden had het Frans een hoge waarde.⁶ In Engeland was het Frans een prestigetaal, die bovendien een belangrijke plaats innam aan het hof. Wie deze taal beheerste, had daarmee bij aankomst in Engeland al een zeker talig startkapitaal in huis.⁷ Kennis van het Frans was geld waard. Dat gold zeker voor wie het ook vloeiend kon schrijven. De uit de Nederlanden afkomstige Nicasius Yetswiert schopte het zelfs tot secretaris van Koningin Elizabeth I, voor wier Franstalige correspondentie hij verantwoordelijk was.⁸ Maar ook ongeletterden konden meeprofiteren van de waardering voor meertaligen. Sommige aristocratische families gaven de voorkeur aan bedienden die de Franse taal machtig waren om de kinderen zo onder te dompelen in een Frans taalbad of om zich talig te profileren tegenover gasten.⁹ De prestige en populariteit van het Frans zorgden er ook voor dat het niet altijd nodig was voor migranten om de lokale Engelse taal te leren.

De historicus Peter Burke heeft eerder al opgemerkt dat opvallend veel vroegmoderne vluchtelingen in hun gastland actief waren in de talensector als vertalers en taaldocenten.¹⁰ In dit project worden de precieze talige strategieën van deze mensen in kaart gebracht. Welke talen kozen ze in welke situaties? En hoe presenteerden ze zichzelf op de talige markt? Door deze invalshoek komen ook minder voor de hand liggende taalberoepen aan het licht. Onder de Zuid-Nederlandse migranten waren bijvoorbeeld ook mannen en vrouwen die geld ver-

Voor een uitgebreidere introductie op de werkwijze van het project, zie: A. van de Haar, 'The linguistic coping strategies of three refugees in England. The cases of Jan vander Noot, Lucas d'Heere, and Johannes Radermacher', in: *Early Modern Low Countries* 5 (2021) 192-215.

5 Maarten Luther, *Colloquia oder Tischreden*, Frankfurt, Martin Lechler, 1568, fol. 424v: 'wenn man einen Fleming in einem Sacke durch Italiam oder Franckreich fuehrete, spricht man, so lernet er bald die Sprache'.

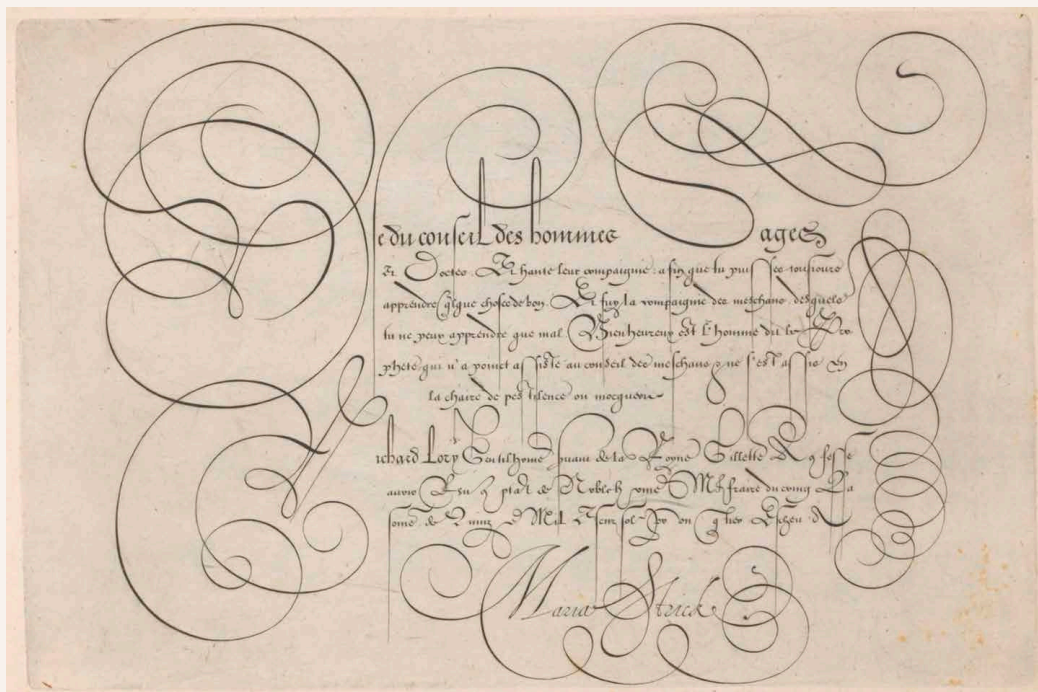
6 P. Bourdieu, 'L'Économie des échanges linguistiques', in: *Langue française* 34 (1977) 17-34.

7 P. Bourdieu, 'The Forms of Capital', in: J. Richardson (red.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*, Westport CT 1986, 241-258.

8 C.A. Bradford, *Nicasius Yetswiert. Secretary of the French tongue*, Londen 1934; R. Allinson, *A monarchy of letters*, New York 2012, 27.

9 J. Gallagher, *Learning languages in early modern England*, Oxford 20019, 18-19.

10 P. Burke, 'The Renaissance Translator as Go-Between', in: A. Höfele & W. Von Koppenfels (red.), *Renaissance go-betweens. Cultural exchange in early modern Europe*, Berlijn 2005, 17-31; P. Burke, *Exiles and expatriates in the history of knowledge, 1500-2000*, Waltham MA 2017, 62-63.



Afb. 1 Franstalig schrijvoorbeeld van de uit Den Bosch afkomstige Maria Strick, die naast schoonschrijven ook Frans onderwees in Rotterdam. Maria Strick, *Schat oft voorbeelt ende verthooninge van verscheyden geschriften ten dienste vande liefhebbers der hoch-loflijcker konste der penne, s.l., s.n., 1618, fol. 25r.*

Rijksmuseum Amsterdam, objectnummer BI-1885-1328-23.

dienden als kalligraaf, bibliothecaris of corrector voor een boekdrukker. Maria Strick en Jacquemyne Hondius waren allebei vrouwen met een migratieachtergrond wiens meertalige gekalligrafeerde werk is gedrukt (afb. 1).¹¹

Daarnaast zal ik onderzoeken op welke doelgroepen de meertalige migranten hun pijlen richtten. Velen van hen spraken uiteraard de lokale markt aan om hun inkomen veilig te stellen, maar er waren ook veel migranten die hun talenkennis benutten om de situatie in het thuisland te beïnvloeden: er werden pamfletten vertaald en verspreid en cryptografen codeerden of ontcijferden geheime boodschappen die het verloop van de Opstand konden bepalen.¹² Met hun talenkennis konden de Zuid-Nederlandse migranten een nieuw leven voor zichzelf opbouwen in het gastland, maar ook bijdragen aan een mogelijke terugkeer naar huis.

¹¹ T. Croiset van Uchelen, 'Maria Strick, schoolmistress and calligrapher in early seventeenth-century Holland', in: *Quaerendo* 39 (2009) 83-132, spec. 87.

¹² Philips van Marnix van Sint-Aldegonde was zowel pamflettist als cryptograaf.

ALISA VAN DE HAAR

Bio • Alisa van de Haar is universitair docent Oudere Franse Letterkunde aan de Universiteit Leiden. In 2019 verscheen haar monografie *The Golden Mean of Languages: Forging Dutch and French in the Early Modern Low Countries 1540–1620* bij Brill. Hierin bestudeert ze discussies over de volkstalen in de vroegmoderne Nederlanden. In haar Veni-project onderzoekt Van de Haar de (meer)talige strategieën van migranten die tijdens de Nederlandse Opstand de Zuidelijke provinciën verlieten en zich vestigden in Engeland, Duitsland en de Noordelijke Nederlanden. a.d.m.van.de.haar@hum.leidenuniv.nl